

Tilburg University

Meer organisatorische en juridische zeggenschap voor de zittingsrechter

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
De proeftuin 2010

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Groenhuijsen, M. S. (2011). Meer organisatorische en juridische zeggenschap voor de zittingsrechter. In R. Robroek (Ed.), *De proeftuin 2010: Organiseren en verantwoorden door de strafrechter* (pp. 3-8). (Research Memoranda Raad voor de Rechtspraak; No. 4). SDU-uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Meer organisatorische en juridische zeggenschap voor de zittingsrechter

Marc Groenhuijsen¹

Een realistische vraag is wat de wetgever eigenlijk vermag om de procespraktijk daadwerkelijk effectief te sturen. Mijn collega Knigge wees er terecht op dat de wet slechts betrekkelijk greep heeft op de rolpatronen in de zittingzaal en taakopvattingen van de doorsnee strafrechter. Het negeren van de procespraktijk kan averechts uitpakken, maar de wetgever moet ook niet de wens koesteren om strafvordering tot in volle omgang en tot in detail in zijn greep te krijgen. Over de relatie tussen de betrekkelijke maakbaarheid van de strafrechtspleging en de contradictoire procespraktijk schrijft Knigge: 'Daarbij zij opgemerkt dat de contradictoire gedingstructuur niet alleen vraagt om een open wettelijke regeling, maar die ook aanvaardbaar maakt. Op een goede taakvervulling door de rechter mag worden vertrouwd, juist omdat die taakvervulling onder de voortdurende kritiek staat van de verdachte en het Openbaar Ministerie. De wet kan de rechter een grote beslissingsruimte laten, juist omdat die ruimte wordt ingeperkt door de opstelling van de andere procesdeelnemers. Zo ook vinden de ruime bevoegdheden die aan Openbaar Ministerie en verdediging worden toegekend hun tegenwicht in elkaar en in de toetsende rol van de rechter.'² De terughoudende opstelling van de wetgever en de grotere vrijheid van de rechter, geflankeerd door een geringere binding aan vormvoorschriften en dwingende criteria, past binnen een visie waarin de wetgever de procespraktijk niet als een gesloten domein moet zien.

In het laatste tijdvak heeft het Wetboek van Strafvordering nogal wat veranderingen doorgemaakt. Vele wijzigingen zijn doorgevoerd die het wetboek meer bij de tijd hebben gebracht. Aan de herzieningen lagen vele onderzoeksvoorstellen van de Gronings-Tilburgse onderzoeksgroep *Strafvordering 2001* ten grondslag. In genoemd project is gepoogd een meer structurele visie op strafvordering te ontwikkelen dan de vele voorgaande wetgevingsprojecten zichtbaar maakten. Welke samenhangende gezichtspunten zijn voor de onderzoekers en indirect voor de opeenvolgende wetgevingsprojecten leidend geweest?

Het project *Strafvordering 2001* vindt zijn aanleiding in de overtuiging dat de grondstructuur van strafvordering tot rond onze eeuwwisseling verouderd en achterhaald was. De systematische tekorten konden naar ons oordeel alleen worden verholpen door het stelsel in al zijn uitgangspunten opnieuw te doordenken. Dat betekende niet dat we vanuit een hypothetische nulsituatie

1 Prof. mr. M.S. Groenhuijsen is hoogleraar straf(proces)recht UvT en was naast prof. mr. G. Knigge eindverantwoordelijk voor het project *Strafvordering 2001*. Naast verschillende inleidingen en bijdragen van zijn hand aan de onderzoeksrapporten en in de literatuur is navolgend essay op hoofdlijnen terug te vinden in M.S. Groenhuijsen, *Systematische grondslagen voor een nieuw Nederlands Wetboek van Strafvordering. Inhoud en achtergrond van het onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Rede, uitgesproken ter gelegenheid van de 72e Dies Natalis van de Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg 1999.

2 G. Knigge, 'Een wetboek van elastiek', *Delikt en Delinkwent*, 2000, p. 226.

zijn gestart. *Strafvordering 2001* was geen zuiver dogmatische academische denkoefening, maar een strategisch onderzoeksproject dat beoogde een voor de praktijk werkbaar alternatief stelsel van strafvordering te ontwerpen. Vandaar dat we voorop hebben gesteld dat alle elementen van de rechtspraak die tot tevredenheid functioneerden, moesten worden behouden. Maar datgene wat theoretisch onhoudbaar was of in de praktijk onvoldoende bijdroeg aan een goede verhouding tussen rechtshandhaving en rechtsbescherming, diende te verdwijnen.

Tegen deze achtergrond zijn tentatief keuzen gemaakt en uitgangspunten opgesteld die de werkzaamheden verder richting hebben gegeven.³ Ik noem twee generieke uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt is gelegen in het accent dat de onderzoekers legden op de interactie tussen de deelnemers aan het proces. De strafrechtelijke procedure wordt opgevat als een contradictoir geding, waarin de georganiseerde tegenspraak het ordenende principe vormt.⁴ Daaruit volgt dat het de betrokkenen zijn die de agenda van het geding sturen en die bepalen waar de meeste aandacht op moet worden gericht. Het tweede uitgangspunt sluit hierbij aan. De capaciteit van het strafvorderlijk systeem dient evenwichtig te worden benut. Met 'evenwichtig' wordt bedoeld dat iedere inspanning te rechtvaardigen moet zijn in termen van een bijdrage aan de kwaliteit van de procedure. Daarvan is sprake indien ten minste een van de procesdeelnemers gemotiveerd een meerwaarde kan toekennen aan de desbetreffende activiteit.⁵

Voor de fase van het onderzoek ter terechtzitting was en is het gemakkelijk om systematische tekortkomingen in het strafvorderlijk bestel aan te wijzen. Het gebrek aan heldere grondslagen van de wettelijke regeling leidt ondanks de vele aanpassingen in de praktijk nog steeds tot tijdverspilling als gevolg van veelvuldige en onvoorzienbare aanhoudingen, hetgeen op zijn beurt weer als consequentie heeft dat overbelaste rechters niet toekomen aan inhoudelijk wel degelijk cruciale werkzaamheden als het tijdige uitwerken van veroordelende vonnissen. Deze samenhangende reeks problemen kan op een geïntegreerde wijze worden opgelost op basis van de in het onderzoeksproject *Strafvordering 2001* geformuleerde uitgangspunten. De onderzoeksgroep ziet de verdachte als een mondige rechtsburger, die ondersteund door zijn raadsman een

3 M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, 'Algemeen deel', in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer 2001, p. 29 e.v.

4 Op dit punt zijn wij onmiskenbaar mede geïnspireerd door de indringende beschouwing van A.L. Melai, 'Het strafgeding: polariteit en tegenspraak', in: *Polariteit en tegenspraak. Een selectie uit het werk van A.L. Melai*, Arnhem 1992, p. 1-84.

5 De overige uitgangspunten hebben betrekking op de differentiatie in procesvormen en op de fundamentele rol die de actoren binnen het proces vervullen (zie M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, 'Algemeen deel', in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer 2001, p. 29 e.v.). De zittingsrechter kennen wij een centrale en actieve positie toe. Ten aanzien van de verdachte en diens raadsman stellen wij een hoge mate van autonomie voorop, waarbij past dat de verdedigingsrechten moeten worden geoptimaliseerd.

Meer organisatorische en juridische zeggenschap voor de zittingsrechter

belangrijke rol kan spelen bij het bepalen van het verloop van het geding. De verdediging kan steeds aangeven op welke punten er verschil van inzicht bestaat met de officier van justitie, hetgeen sterk bepalend zou moeten zijn voor de aard en de omvang van de onderzoeksplicht van de zittingsrechter. De regeling van het onderzoek ter terechtzitting moet daarom geheel in het teken staan van de bevordering van interactie en communicatie. Omodeloze aanhoudingen te voorkomen, werd voorgesteld de reeds spontaan gegroeide praktijk van de zogenoemde regiezittingen te formaliseren waarin voorafgaand aan het eindonderzoek afspraken worden gemaakt omtrent de op te roepen getuigen en deskundigen.⁶ Uiteraard kan niet nadien zonder geldige reden eenzijdig afstand worden genomen van dergelijke afspraken.

Verder zou het contradictoire karakter van het geding sterker tot uitdrukking moeten komen in de wettelijk genormeerde praktijk van het maken van een vonnis. Wij hebben daarom voorgesteld om een rechter niet alleen te verplichten die onderdelen van een vonnis uit te werken die betrekking hebben op onderwerpen waarover de verdediging en het Openbaar Ministerie verschillende standpunten hebben ingenomen. Op die punten moet de beslissing dan ook schriftelijk uitgewerkt en gemotiveerd beschikbaar zijn op het moment van de uitspraak. Langs deze weg trachten we enerzijds ruimte en capaciteit te winnen, die aan de andere kant weer wordt benut ter verhoging van de kwaliteit van de rechtspraak.

Het doel van ons project was om de systematische contouren te ontwerpen van een wetboek dat recht doet aan gewijzigde inzichten en behoeften, een wetboek waarmee de praktijk uit de voeten kan. Het project was dus op de toekomst gericht. Lieven Dupont heeft het fraai onder woorden gebracht: 'De paradoxale opdracht van het recht is gelegen in het conserveren van toekomst.'⁷ Wij denken dat de uitkomsten van het project *Strafvordering 2001* een meer solide raamwerk opleverden voor de uitbouw van het strafprocesrecht dan het destijds bestaande wetboek.

De voorstellen uit ons onderzoeksproject zijn niet ontworpen met het oog op financiële besparingen. Niettemin zijn er onderdelen van onze rapporten waarin wordt aangegeven dat er op een nuttiger manier met de beschikbare capaciteit kan worden omgesprongen dan thans gebeurt. Ik hecht er aan om te benadrukken dat wij dergelijke elementen zonder uitzondering zien als uitvloeisel van wat wij overkoepelend de *substitutiegedachte* noemen. Dit is de idee om de ruimte die vrijkomt door zinloze tijdbesteding uit te bannen, binnen het systeem te herinvesteren in andere projectvoorstellen die een grotere inspanning vergen en daardoor een aantoonbaar kwaliteitsverhogende werking hebben. Ook op dit punt zijn de voorbeelden gemakkelijk te

6 M.S. Groenhuijsen en G. Knigge, 'Algemeen deel', in: M.S. Groenhuijsen en G. Knigge (red.), *Het onderzoek ter zitting. Eerste interimrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer 2001, p. 43.

7 L. Dupont, 'De verklaringen van de rechten van de mens van 1789 en het strafrecht', *Delikt en Delinkwent*, 1989, p. 493.

vinden. Door de afdoening van lichte delicten af te zonderen en door de behandeling van strafzaken ter terechtzitting – zowel in eerste aanleg als in hoger beroep – ook in formele zin vooral te richten op kwesties die het Openbaar Ministerie en de verdediging verdeeld houden, wordt ruimte gewonnen. Die capaciteitswinst is evenwel hard nodig om andere voorstellen realiseerbaar te maken, zoals het op grote schaal horen van getuigen ter terechtzitting in zware strafzaken, het consequent en tijdig uitwerken en beschikbaar stellen van rechterlijke vonnissen, et cetera.

De voorafgaande alinea's bevatten in feite een terugblik op de voorstellen van de onderzoeksgroep *Strafvordering 2001*. Het is van het grootste belang dat de band tussen theorie en praktijk wordt hersteld. Bij de geschetste theoretische en wettelijke stand van zaken klemmt het des te meer hoe de procespraktijk zich in het laatste decennium heeft ontwikkeld. Met recht kan de onderzoekers immers worden tegengeworpen dat de gang van zaken rond het strafproces op onderdelen ver afstaat van wat de wetenschap voor ogen heeft gestaan. De wetenschappelijke kracht van argumenten kan ten onder gaan in het strafvorderlijk geweld van de praktijk. Daardoor is een voortdurend proces van *trial and error* zowel onvermijdelijk als in hoge mate gewenst.

Verzuchtingen van strafrechters over het overbelaste systeem gaan hand in hand met de bestuurlijke zorgen over de hoge aanhoudingspercentages in strafzaken. De huidige financieringsmethodiek brengt mee dat elke aanhouding capaciteit kost. Er wordt slechts eenmaal betaald voor een vonnis of arrest. Door het grote aantal aanhoudingen moet het aantal zittingen sterk opgeschroefd worden teneinde de met de Raad voor de rechtspraak afgesproken aantallen vonnissen en arresten te bereiken. Tegen die achtergrond moet het voorliggende rapport van Robroek worden begrepen. Door de overbelasting van de zittingscapaciteit is professionele onvrede op de gerechtelijke werkvloeren ontstaan. Om aan die onvrede met meer structurele oplossingen tegemoet te komen heeft Otte in het Arnhemse gerechtshof een ander werkmodel ontwikkeld. Dit werkmodel beoogt recht te doen aan de vernieuwde kaders van het Wetboek van Strafvordering zoals ik die hierboven in vogelvlucht heb weergegeven. Zijn centrale opvatting is dat de strafrechter weer meer zeggenschap moet krijgen over de organisatorische condities waaronder hij rechtspreekt.⁸

Het is niet zinvol om alle innovatieve aspecten van het Arnhemse project hier weer te geven. Daarvoor zal de lezer toch het rapport van Robroek zelf moeten raadplegen. Maar ik wil de aandacht vestigen op de verbanden tussen het Arnhemse praktijkproject en het hierboven door mij beschreven theoretische concept. Als ik het goed zie, heeft Otte met zijn werkwijze in het bijzonder acht geslagen op een evenwichtige benutting van de zittingscapaciteit. Het

8 M. Otte, *Organiseren en verantwoorden door de strafrechter. Enkele gedachten over de organisatie van het strafproces*, Den Haag 2010 (oratie RUG).

Meer organisatorische en juridische zeggenschap voor de zittingsrechter

proactief werken aan een strafdossier heeft een zeer laag aanhoudingspercentage opgeleverd. De vrijkomende zittingscapaciteit is overeenkomstig de hierboven genoemde substitutiegedachte besteed aan grotere zaken, het vaker horen van getuigen ter zitting of in het kabinet van de gedelegeerd Raadsheer-commissaris, en niet in de laatste plaats aan een geringere werklast voor de rechters en de griffiers.

Twee onderdelen springen in het oog: het zogeheten informele voorzittersoverleg *in chambers* en het horen van getuigen voorafgaand aan de zitting.⁹ De meerwaarde van het rapport is voor mij gelegen in de daaruit blijkende waardering van de procespartijen voor beide fenomenen. Vertegenwoordigers van de balie en van het Openbaar Ministerie hebben beide noviteiten positief gewaardeerd. Die beoordeling stoelt in het bijzonder op het consensuele karakter van de gang van zaken. Kennelijk werden zowel verdediging als advocaat-generaal door de vergrote interactie en communicatie sterker aan de voorbereiding van de strafzaak gecommitteerd, hetgeen de zittingsrijpheid van de zaak ten goede kwam. Dat deze werkwijze ongebruikelijk is en niet integraal is afgedekt door de wet, roept natuurlijk wel enkele vragen op. Maar vooral vanwege de intensieve betrokkenheid van verdediging en Openbaar Ministerie is er toch veel voor deze nieuwe werkwijze te zeggen. Bij vroegtijdige afstemming tussen procespartijen over de nog te verrichten onderzoekshandelingen, kan het geding in volle omvang gaan over wat de partijen nog verdeeld houdt en komt het onderzoek naar de materiële waarheid optimaal tot zijn recht.

De grote winst van dit Arnhemse onderzoek is verder dat de inzichten van onze onderzoeksgroep *Strafvordering 2001* op enkele essentiële onderdelen zijn beproefd en van waarde zijn gebleken. Ik veroorloof me twee kanttekeningen bij dit fraaie onderzoek.

De eerste kanttekening is dat de werkbaarheid van meer theoretische inzichten niet helemaal kan worden getoetst door één praktijkproject. De schrijver, Robroek, verdient lof voor zijn inspanningen om op een gewetensvolle wijze verslag te doen van de winst- en verliesrekening van dit experiment. Toch kan pas sprake zijn van een gevalideerde werkwijze indien meer gerechten en strafkamers met deze werkwijze aan de slag gaan. Naar ik heb begrepen wordt momenteel ook elders geprobeerd de Arnhemse werkwijze ingang te doen vinden. Ik juich dat toe om meerdere redenen. In lijn met Robroek en Otte meen ik dat een project als dit niet te veel afhankelijk gemaakt mag worden van het enthousiasme van de bedenker. Nogal wiesde dat het dan lukt, zou een eenvoudige waarnemer kunnen denken. Om nog een andere reden verdienen nadere experimenten rond de werkwijze van *Strafvordering 2001* en de gedachten van Otte een nadere toetsing. De band tussen theorie en praktijk is niet altijd eenvoudig. Over en weer willen inzichten

⁹ Voor een nadere uitwerking verwijs ik naar het rapport zelf en naar de oratie van Otte: *Organiseren en verantwoorden door de strafrechter*, Den Haag 2010, hoofdstuk 7.

elkaar wel eens ontgaan. Theoretisch gefundeerde uitgangspunten aan een praktische toets onderwerpen is niet eenvoudig, geschiedt weinig, maar is broodnodig om elkaar over en weer van dienst te kunnen blijven. Ik spreek dan ook de hoop uit dat dit rapport het debat over de werkbareheid van strafvordering aanjaagt. Aan het rapport zal het niet liggen, er liggen voldoende tegensprekelijke onderwerpen in besloten.

De tweede kanttekening is dat ik met Otte en Robroek aanneem dat de organisatorische en juridische structuur op onderdelen interfereert met de gerechtelijke cultuur, waarin zich meer onvrede lijkt te manifesteren dan in een vorig tijdsgewricht. Ik kan echter niet beoordelen in hoeverre de gewijzigde structuur tegemoetkomt aan de ervaren onvrede binnen gerechten. Ook daarvoor is meer – mogelijk meer rechtssociologisch – onderzoek nodig. Dit rapport biedt echter fraaie handvatten voor nader onderzoek naar de catalogus van onderwerpen zoals die door Otte en in dit rapport door Robroek op de agenda van de rechtspraak zijn geplaatst.